

Tomasz Jan Biedroń

Powstanie i struktura Komendy Okręgu Krakowskiego Narodowej Organizacji Wojskowej (1939–1945)

Decyzją członków konspiracyjnego Komitetu Głównego i Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego („Kwadrat”) z 13 października 1939 roku postanowiono utworzyć konspiracyjną organizację wojskową. Z początku były to samodzielne oddziały działające w dawnych okręgach SN. 1 lipca 1941 r. przyjęto dla wszystkich grup wojskowych nazwę: Narodowa Organizacja Wojskowa.

Względy bezpieczeństwa ludzi zaangażowanych w konspirację wymagały zmiany organizacji struktur politycznych i wojskowych SN. Utworzono dwa pion: polityczny i wojskowy, komendanci organizacji wojskowej byli powiązani z prezesami i kierownikami wydziałów organizacyjnych pionu politycznego SN odpowiedniego szczebla. Komendant organizacji nie był członkiem władz, zarządu czy prezydium SN i nie brał udziału w posiedzeniach. Podobnie prezesi i inni członkowie zarządów terenowych nie brali udziału w posiedzeniach komend organizacji wojskowej. W praktyce komendant główny, okręgowy czy powiatowy odbywał narady z prezesem i kierownikiem wydziału organizacyjnego swojego zarządu SN. Na zebraniach tej „trójki” omawiano i decydowano wspólnie o sprawach dotyczących organizacji wojskowej SN. Prezes informował w razie potrzeby członków prezydium czy zarządu o pracach organizacji wojskowej SN.

Organizacja Wojskowa SN była podporządkowana kierownictwu pionu politycznego w sprawach politycznych, personalnych i finansowych. Nie mogła wydawać oświadczeń czy odezw politycznych itd. Wszelkie nominacje musiał zatwierdzać czynnik polityczny. Nie miała też OW SN własnego budżetu, ten bowiem zatwierdzał pion polityczny. Komendantów zobowiązano do składania sprawozdań prezesom odpowiedniego zarządu SN. Tak ustalone wzajemne powiązania pionu politycznego i wojskowego SN obowiązywały przez całą okupację¹.

¹ Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego w Warszawie (dalej WIH), sygn. III-68-4; W. Jaworski, Stronnictwo Narodowe w czasie wojny 1939–1945, mps, s. 6–11, 19–20; Archiwum Urzędu Ochrony

Powstanie Narodowej Organizacji Wojskowej w Okręgu Krakowskim

Zgodnie z wytycznymi Komendy Głównej Organizacji Wojskowej SN, pod koniec listopada 1939 r., przybył do Krakowa ppor. rez. Władysław Jaworski „Jacek”, „Wit”, członek prezydium SN i kierownik wydziału organizacyjnego, a równocześnie w Organizacji Wojskowej SN kierownik łączności z terenem, aby przekazać organizacji krakowskiej instrukcje dotyczące nowych metod pracy w konspiracji i zasad tworzenia Organizacji Wojskowej SN.

Początkowo jego poglądy dotyczące tworzenia „wojskówki” nie znalazły zrozumienia zarówno w samym kierownictwie okręgu, jak i wśród niektórych działaczy SN w Krakowie. Rozbite kierownictwo Okręgu Krakowskiego SN (m.in. aresztowano prezesa Zarządu Okręgu prof. Józefa Haydukiewicza; trzech członków zarządu – prof. Władysław Folkierski, inż. Adam Doboszyński i Franciszek Jelonekiewicz – opuściło kraj) nie było w stanie sprostać wyznaczonemu zadaniu. Należało wpieryw uzupełnić skład Zarządu Okręgu SN, aby móc dopiero prowadzić rozmowy, co też uczyniono². Ppor. Jaworski rozmawiał m.in. z płk dypl. Tadeuszem Wołkowickim „Hipolitem”, Stanisławem Rymarem, dr Stanisławem Nowogrodzkiem, Tadeuszem Surzyckim, Janem Ostaszewskim. Instrukcje ZG SN o tworzeniu samodzielnej Organizacji Wojskowej SN, z odrębną strukturą organizacyjną, własną komendą główną, komendami okręgowymi, powiatowymi, spotkały się ze sprzeciwem grupy wpływowych działaczy Okręgu Krakowskiego SN.

Głównymi oponentami byli Stanisław Rymar, zaproszony na naradę jako zasłużony i doświadczony działacz, chcący powrócić do czynnej pracy w organizacji, oraz Wincenty Ogrodziński i Tadeusz Surzycki, poparci przez prof. Władysława Konopczyńskiego i Antoniego Grębosza. Wymienieni oponenti prowadzili w tym okresie ożywioną działalność zewnętrzną, nawiązując z powodzeniem kontakty z innymi konspiracyjnymi organizacjami politycznymi i wojskowymi. Dążyli do zespolenia wysiłków wszystkich organizacji politycznych w celu utworzenia jednej ogólnonarodowej, apolitycznej organizacji wojskowej do walki z okupantem. Ich stanowisko znajdowało zrozumienie wśród części młodych działaczy Stronnictwa Narodowego. Jednak grupa ta stanowiła zdecydowaną mniejszość. Taka zróżnicowana postawa działaczy SN początkowo uniemożliwiła utworzenie w Krakowie

Państwa Delegatura w Krakowie (dalej: AUOP), sygn. 45/0, Krakowski Okręg Stronnictwa Narodowego w czasie wojny 1939–1945 (dalej: Krakowski Okręg SN), s. 40–42; S. Rymar, *Pamiętniki*, cz. III, *Wojna i okupacja*, s. 148 (w posiadaniu Autora); J.J. Terej, *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszyimi Narodowej Demokracji*, Warszawa 1979, s. 116–120, 156–157; *Endecja w latach 1887–1945*, Legionowo 1960, s. 71–72; J. Rokicki, *Blaski i cienie bohaterskiego pięciolecia*, Niemcy Zachodnie, 1949, s. 20–21.

² J.J. Terej, *Rzeczywistość i polityka...*, s. 151–152; Pod koniec 1939 r. do Krakowa powrócili płk Tadeusz Wołkowicki i Wincenty Ogrodziński, udało się powołać Zarząd Okręgowy SN w składzie: Tadeusz Wołkowicki ps. „Hipolit”, p.o. prezesa, dr Stanisław Nowogrodzki – kierownik organizacyjny, Władysław Furka – kierownik wydziału propagandy i Tadeusz Surzycki – skarbnik; Zob. T. Biedroń, *Józef Maria Haydukiewicz (1883–1969)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 4 z 1993, s. 187–190.

Komendy Okręgu Organizacji Wojskowej SN. Dopiero po kolejnym pobycie w Krakowie przedstawiciele kierownictwa SN Stefana Sachy (prezesa ZG SN) i ppor. Władysława Jaworskiego (KG OW SN) opór oponentów udało się pokonać i większość miejscowych działaczy w końcu przeforsowała uchwałę aprobującą stanowisko ZG w kwestii tworzenia własnej konspiracji wojskowej.

Do Krakowa jeszcze kilkakrotnie przyjeżdżali: ppor. Władysław Jaworski z p.o. Komendanta Głównego Bolesławem Kozubowskim ps. „Gruby”, „Trojanowski”, aby przyspieszyć tworzenie Komendy Okręgu OW SN. Mimo tych prób od listopada 1939 r. do kwietnia 1940 r. nie udało się utworzyć Komendy Okręgu w pełnej obsadzie.

Opóźnienie w tworzeniu Komendy Okręgu OW SN spowodowała zarówno wcześniej wspomniana różnica zdań, co do celowości posiadania własnej „wojskówki”, jak i kontakty Tadeusza Surzyckiego z powstałą już w województwie krakowskim organizacją wojskową utworzoną przez zawodowych oficerów, przebywających po zakończeniu działań wojennych na terenie Krakowa. Organizacją kierował późniejszy Komendant Główny AK płk Tadeusz Bór-Komorowski, „Korczak”. W każdym razie, kiedy w grudniu 1939 r. po raz kolejny przyjechał do Krakowa na inspekcję z ramienia ZG SN, ppor. W. Jaworski, Tadeusz Surzycki zakomunikował mu, że oficerowie, z którymi przeprowadził rozmowy wstępne, chcieliby dojść do porozumienia ze SN w sprawie ewentualnej współpracy na gruncie wojskowym. Pomimo prowadzonych rozmów nie doszło do współpracy, głównie za sprawą twardego stanowiska ZG SN, opowiadającego się konsekwentnie za budowaniem własnej organizacji wojskowej. Nie bez znaczenia był brak zaufania członków ZG SN do sanacyjnych oficerów, obwinianych na równi z sanacyjnym rządem za klęskę Polski w 1939 r. Poza tym odrębna organizacja wojskowa dawała ZG SN nie tylko poczucie siły i własnej wartości, ale stanowiła ważną kartę przetargową w prowadzeniu rozmów z kierownictwami pozostałych organizacji konspiracyjnych działających w kraju, a przede wszystkim wpływ na rząd na emigracji.

Przedstawiciele SN uważali, że pion wojskowy, a zwłaszcza tworzone komendy, powinny być obsadzone wyłącznie oficerami zawodowymi, posiadającymi przygotowanie i doświadczenie wojskowe w zakresie dowodzenia, co było poważnym utrudnieniem w budowaniu Organizacji Wojskowej SN. Okazało się, że wśród członków i sympatyków stronnictwa nie było wystarczającej liczby oficerów zawodowych, poza przeniesionymi z przyczyn politycznych w stan spoczynku jeszcze przed 1939 r. (np. mjr Owoc, kpt. Drelichowski, płk Hausner, płk Wołkowicki). Wielu po zakończeniu działań wojennych znalazło się poza granicami kraju. Z konieczności musiano więc poprzestać na cywilach posiadających zaledwie przeszkolenie wojskowe w zakresie rezerwy, zazwyczaj byli to podporucznicy lub podchorążcy rezerwy. Z konieczności zaczęto do komend poszczególnych szczebli wprowadzać nawet ludzi, którzy w ogóle nie odbyli służby wojskowej, a przy obsadzaniu stanowisk w organizacji wojskowej brano pod uwagę nie wyszkolenie wojskowe, ale zdolności organizacyjne i przydatność w pracy konspiracyjnej.

Jeszcze przed utworzeniem Komendy Okręgu Krakowskiego OW zarząd Okręgu SN wydał instrukcję o uruchomieniu pracy organizacyjnej w podległych powiatach i rekrutacji ludzi do powstającej organizacji wojskowej. Już pod koniec 1939 roku powstały pierwsze komendy powiatowe OW SN w czterech najbliższych Krakowa leżących powiatach: krakowskim, bocheńskim, myślenickim, miechowskim. Z nich utworzono następnie podokręg krakowski. Kolejne komendy zorganizowano w powiatach: tarnowskim, brzeskim oraz w Pilźnie, gdzie już we wrześniu 1939 r. powstała bardzo silna placówka organizacji wojskowej³. Zatem o wiele wcześniej od komendy OK OW SN powstały komendy w sąsiadujących z Krakowem powiatach.

Pierwotnie kadra dowódców Organizacji Wojskowej SN w Okręgu Krakowskim wywodziła się wprost z szeregów działaczy Stronnictwa. Byli to dowódcy powszechnie znani i w pracy organizacyjnej doświadczeni. Wprawdzie początkowo umożliwiło to szybki rozwój OW SN, ułatwiało rekrutację kadr i budowę zębów organizacyjnych, ale równocześnie otwierało organizację konspiracyjną na zewnątrz. Przedwojenni działacze nie przestrzegali bowiem podstawowych zasad konspiracji. Działali pod swymi dawnymi nazwiskami i przedwojennymi adresami. Zostali więc stosunkowo szybko rozszyfrowani przez agentów gestapo. Od lata 1940 r. do stycznia 1941 r. miały miejsce masowe aresztowania członków Stronnictwa Narodowego i żołnierzy Organizacji Wojskowej. Aresztowano m.in. Tadeusza Surzyckiego, Antoniego Grębosza, Stanisława Nowogrodzkiego, Mariana Trojanowskiego, Adama Pawlikowskiego, Zygmunta Sochackiego, o. Michała Podhorodeckiego (franciszkanin o. Bonawentura), Stanisława Polikowskiego. W terenie aresztowano m.in. ppor. rez. Józefa Mirochnę – twórcę organizacji wojskowej od Tarnowa po Przemyśl i Sandomierz, Stanisława Mirochnę prowadzącego pion polityczny SN oraz wielu innych⁴.

Pierwszy zespół dowódców OW SN został więc w krótkim czasie całkowicie rozbity aresztowaniami gestapo, wielu zginęło w obozach koncentracyjnych, „spaleni” schronili się w oddziałach leśnych lub przenieśli się do innych okręgów. Największe straty poniosła Komenda Okręgu Krakowskiego i Komenda Miasta Krakowa. Dzięki intensywnej pracy konspiracyjnej ludzi w niej zaangażowanych stosunkowo szybko odrodziła się i skompletowała nową kadrę Komenda Okręgu Krakowskiego, w przeciwieństwie do organizacji miejskiej, gdzie straty były dotkliwsze, a odbudowa trwała przez następne lata. Wkrótce przystąpiono też do odbudowy rozbitych aresztowaniami zarządów i komend powiatowych OW SN.

³ AUOP, sygn. 45/0, Krakowski Okręg SN, s. 44–45; WIH, sygn. III-68-4, W. Jaworski..., s. 20; J. Szczeklik, Zarys historyczny Narodowej Organizacji Wojskowej Podokręgu Tarnowskiego. Pilzno 1994, mps, s.8; S. Galka, Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW) w szeregach Armii Krajowej obwodu Bochnia, Kraków 1993, mps, s. 4; J. Guzik, *Raclawickie wezwania. Monografia okupacyjna ziemi miechowskiej 1939–1945*, Wawrzeńczyce 1987, s. 65–66; G. Mazur, W. Rojek, *Przyczynek do dziejów polskiego podziemia (NOW-ZWZ-AK)*, relacja mjr Adama Stabrawy, mps, s. 5–6.

⁴ WIH, sygn. III-68-4, Jaworski..., s.20; Niepublikowane wspomnienia płk Józefa Rokickiego „Michała”, mps, s. 11; J.J. Terej, *Rzeczywistość...*, s.182; A. Stronczak, *Wojskowa Sieć Konspiracyjna Stronnictwa Narodowego*, Kraków, b.r.w. mps.

Struktura i skład osobowy Komendy Okręgu Krakowskiego Narodowej Organizacji Wojskowej

W pierwszym okresie tworzenia Komendy Okręgu Krakowskiego OW SN brak było odpowiedniego kandydata na stanowisko komendanta. Odpowiednie kwalifikacje posiadał płk dypl. Tadeusz Wołkowicki „Hipolit”⁵, jednak odmówił objęcia stanowiska tłumacząc się podeszłym wiekiem i „małą sprężystością działania”. Dowodził, że funkcję tę winien objąć człowiek młody, energiczny, mogący o wiele więcej zdziałać dla organizacji. Naciskany przez ppor. Jaworskiego, zobowiązał się do znalezienia odpowiedniego kandydata.

Na przełomie marca–kwietnia 1940 r. płk Wołkowicki zarekomendował na stanowisko komendanta OK OW SN zawodowego wojskowego w stopniu pułkownika, znajomego z wojska. Był to oficer w stanie spoczynku, ale jeszcze stosunkowo młody i energiczny. Został, więc zaprzysiężony przez ppor. W. Jaworskiego, który tymczasowo powierzył mu funkcję p.o. komendanta, do czasu zorganizowania przez niego komendy i zapoznania się z terenem, ludźmi, organizacją. Jak się wkrótce okazało, ów pułkownik nie nadawał się na to stanowisko i niewiele zdziałał.

Do pomocy przy organizowaniu Komendy Krakowskiego Okręgu OW SN p.o. Komendanta Głównego OW SN ppor. rez. Bolesław Kozubowski zaproponował, swojego znajomego ppor. rez. Franciszka Szweda ps. „Franek”, „Romanowski”, który niebawem został kierownikiem wydziału organizacyjnego w Komendzie OK OW SN⁶. Próba utworzenia Komendy OK nie powiodła się, bowiem zarówno pułkownik jak i Franciszek Szwed nie znali terenu i ludzi i z tego powodu nie mogli sprostać pracy organizacyjnej. Prawdopodobnie stało się to też powodem odwołania pułkownika z funkcji p.o. Komendanta OK OW SN, względnie jego rezygnacji. Komendantem został wówczas ppor. rez. Franciszek Szwed, który również nie sprostał zadaniu, ponieważ nie posiadał kontaktów z terenem, a jako ppor. rez. nie zyskał uznania zawodowych oficerów, dlatego jego osiągnięcia organizacyjne były mizerne. Stanowisko komendanta zawdzięczał w dużej mierze przyjacielskim kontaktom z ppor. Bolesławem Kozubowskim pełniącym wówczas obowiązki Komendanta Głównego OW SN⁷.

W lipcu 1940 r., zagrożony aresztowaniem, przybył z Brzozowa do Krakowa mjr Władysław Owoc „Paweł”, „Fruktus”⁸. Mjr Owoc w Brzozowie był prezesem

⁵ T. Biedroń, *Tadeusz Józef Wołkowicki (1882–1949)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995, nr 6, s. 241–243.

⁶ Czesław Franciszek Szwed (1911–1989), ppor. rez., prawnik, działacz MW, SN, NOW.

⁷ AUOP, sygn. 45/0, Krakowski Okręg SN, s. 49; J.J. Terej, *Rzeczywistość...*, s. 158; W. Owoc, *Krakowska Narodowa Organizacja Wojskowa, wojna i okupacja*. Paryż 1977, s. 17–18; K. Komorowski, *Konspiracja Wojskowa Obozu Narodowego 1939–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1988, nr 1, s. 53; Jaworski podaje, że zawodowy pułkownik nosił czeskie nazwisko. W. Żychowicz twierdzi natomiast, że mógł to być pułkownik Adam Epler, który nawiązał kontakty z dr Tadeuszem Surzyckim, z ramienia SN zajmującym się sprawami wojska, zob. J.J. Terej, *Rzeczywistość...*, s. 157–158; W. Żychowicz, *Przemówienie nad grobem Władysława Kosturka w dniu 15 V 1991 r.*, mps, s. 1.

⁸ Władysław Owoc, „Wysociński”, „Schmidt”, „Paweł”, „Fruktus”, „Wujek”, „Majewski”, „Karol Gola”, „Stary”, „Jeszcze”. Oficer służby stałej: podporucznik armii austriackiej (1914), major WP (15 VIII

powiatowej organizacji SN. Na początku 1941 r. został mianowany Komendantem Krakowskiego Okręgu OW SN. Po latach w swojej pracy napisał, że dowództwo nad okręgiem przejął od porucznika Szweda, choć nie bez oporów z jego strony. Major Owoc był człowiekiem doświadczonym, opanowanym i rozważnym, co w konspiracji odgrywało niebagatelną rolę. Poza tym znał osobiście wielu działaczy i konspiratorów, co bardzo ułatwiało mu wiązanie porwanych na skutek niemieckich aresztowań kontaktów organizacyjnych. Majora Owoca znało także wielu konspiratorów, nawet tych szeregowych. Znali go dobrze również ci, którzy później stali się agentami gestapo. Wyjątkowemu szczęściu zawdzięczał fakt, iż ani razu nie wpadł w ręce gestapo. Na co dzień zawsze skromny i niepozorny, sprawiał wrażenie sprawowanego człowieka. Komendę Okręgu zorganizował z ludzi zupełnie nieznanymi na terenie Krakowa. Sam często zmieniał miejsca zamieszkania, kwatery oraz nazwiska, przez co uniknął aresztowania. Ten wędrowny tryb życia wymagał niespożytych sił, a mjr Owoc je posiadał. Zawsze niestrudzony, w istocie przez cały czas wojny żył wyłącznie sprawami NOW. Jego pełne zaangażowanie udzielało się dowódcom i żołnierzom podobnym duchem, jemu zaś zjednywało osobistą sympatię i zaufanie. Do czasu scalenia z Armią Krajową pełnił obowiązki Komendanta Okręgu Krakowskiego NOW.

Z chwilą przejścia dowództwa przez mjr Władysława Owoca nastąpił duży postęp w pracy organizacyjnej całego okręgu. Komendat jeżdżąc nieustannie od powiatu do powiatu, odbudowywał i poszerzał konspiracyjne szeregi Narodowej

1924) w stanie spoczynku, 1 IX 1939 służba stała w WP; podpułkownik w AK (3 V 1943). Urodził się 30 III 1887 roku w Brzozowie, gdzie ukończył szkołę powszechną, a następnie rozpoczął naukę w gimnazjum w Sanoku (1901–1907). Już w gimnazjum zetknął się z ruchem narodowym, tajną Narodową Demokracją, do której wstąpił. Wkrótce po maturze podjął studia prawnicze, przerwane mobilizacją do wojska austriackiego (1909–1910) jako jednoroczny ochotnik. Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r. został mianowany podporucznikiem, rok później dostał się do niewoli rosyjskiej. W 1918 r. wstąpił do V Dywizji Syberyjskiej, trzykrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych. 15 VIII 1924 r. awansowany do stopnia majora. Po powrocie do kraju służył w armii odrodzonej Rzeczypospolitej. Po zamachu majowym w 1926 r. jako politycznie niewygodny został 1 IX 1929 r. przeniesiony w stan spoczynku. Jako major – emeryt z całym zapalem oddał się pracy politycznej w szeregach Obozu Wielkiej Polski i Stronnictwa Narodowego, początkowo w powiatach sokolskim, grodzieńskim, wołkowskim, tj. w miejscu jego ostatniego garnizonu służby wojskowej, gdzie był komendantem Składnicy Wojennej 6 p. p. Leg. (stacjonującego w Wilnie). Po rocznym pobycie w Sokółce przeniósł się do rodzinnego Brzozowa, gdzie rozwinął szeroka działalność organizacyjną w mieście i powiecie, a nieco później również w powiatach krośnieńskim i jasielskim. W tym czasie wytoczono mu szereg procesów politycznych zakończonych wyrokami, uchylonymi w trybie kasacyjnym. W roku 1938 został ranny w zamachu na jego życie. Po wyleczeniu się z ran, nadal prowadził ożywioną działalność polityczną. 1 IX 1939 r. powołany do służby czynnej jako dowódca 103 baonu wartowniczego w Rzeszowie, 12 IX tr. dostał się do niewoli niemieckiej na zachód od Lwowa. Uciekł z transportu i powrócił do Brzozowa. 2 XI 1939 r. rozpoczął na własną rękę działalność konspiracyjną na Podkarpaciu, w powiatach: Brzozów, Sanok, Krosno, Jasło i Gorlice. Został pierwszym komendantem NOW w tych powiatach. Był także prezesem ZP SN w Brzozowie. Po II wojnie światowej był dwa razy aresztowany przez WUBP w Krakowie. W maju 1946 r. wraz z żoną i dwiema córkami przeszedł nielegalnie granicę. Osiadł w Niemczech Zachodnich, potem we Francji, gdzie działał w SN. Zmarł 8 IV 1980 r. i został pochowany na cmentarzu podparyskim w Iksy. Szerzej patrz: T. Biedroń, *Władysław Owoc (1887–1980)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1993, nr 3, s. 179–182.

Organizacji Wojskowej. W zasadzie lata 1941–1942 poświęcił na pracę w terenie. Przeorganizowane oraz uzupełnione nowymi ludźmi zostały poszczególne Wydziały Krakowskiego Okręgu NOW „Kościusko”, „Ugory”.

Wiele zawdzięczał także kolegom partyjnym i sympatykom SN. W krytycznej połowie 1940 roku Stanisław Rymar udzielił mu pomocy i znalazł sponsora, który zapewnił Owocowi stałą pomoc finansową. Niewzbudzająca podejrzeń okupanta była kamienica Zgromadzenia Sióstr Sercanek przy ulicy Jabłonowskich (obecnie pl. Sikorskiego 14) w Krakowie, gdzie mieszkał ks. Tadeusz Czubak, który otoczył Owoca szczególną opieką i wprowadził w środowisko krakowskich działaczy SN. Siostry sercanki prowadziły działalność charytatywną, a wizyty potrzebujących pomocy (w tym konspiratorów) były normą, co najważniejsze, nie budziły podejrzeń.

Duże zasługi w organizowaniu Komendy OK NOW oddali: Henryk Grabowski „Ambroży”⁹, przysłany przez KG NOW do pomocy mjr Owocowi, pełniący funkcję kierownika wydziału propagandy, oraz Władysław Augustyn „Spytek” przedwojenny działacz Stronnictwa Narodowego w powiecie brzeskim, sprawujący funkcję kierownika wydziału organizacyjnego OK SN. Augustyn znał dobrze teren i ludzi z niemal całego krakowskiego okręgu, szczególnie jego wschodniej części. Oddał nieocenione usługi w nawiązywaniu porwanych skutkiem działań wojennych nici organizacyjnych. To właśnie Augustyn i mjr Owoc w ciągu 1941 i 1942 roku jeździli na inspekcje do powiatów i odbudowywali struktury NOW i SN, dzięki nim w wielu powiatach ponownie zaczęły działać Komendy Powiatowe¹⁰.

Od chwili objęcia dowództwa przez mjr Owoca nastąpił zdecydowany zwrot w stylu pracy okręgu. Reorganizacji poddano wydziały OK NOW, uzupełniając je nowymi ludźmi w sposób zapewniający im stałą obsadę przez cały okres okupacji.

Komenda Okręgu Krakowskiego NOW składała się z wydziałów: operacyjnego, organizacyjnego, wywiadu, młodzieżowego, propagandy, kwatermistrzowskiego, sporządzania dokumentów¹¹. Komendy podokręgów i powiatów organizowane były na wzór komendy okręgu, referaty tworzone w zależności od potrzeb i możliwości kadrowych.

Wydział operacyjny. Według płk Józefa Rokickiego, Komendanta Głównego NOW, przez krótki czas szefem wydziału był „Strzała” (?), następnie płk dypł. Euzebiusz Hauser „Jot”, pełniący funkcję szefa sztabu i szkolenia w Komendzie Okręgu¹². Płk Hauser był także zastępcą komendanta OK NOW majora Owoca. W wydziale działał również płk dypł. Florian Smykał. Do zadań wydziału należało opracowywanie programów szkolenia dla obejmujących szkolenie bojowe, naukę o broni, strzelanie, naukę służby wojskowej oraz musztrę. Programy przekazywano do

⁹ T. Biedroń, *Henryk Grabowski (1916–1987)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1992, nr 2, s. 133–136.

¹⁰ AUOP, sygn. 45/0, Schemat Okręgu Krakowskiego Narodowej Organizacji Wojskowej 1939–1945 (dalej Schemat OK NOW); Krakowski Okręg SN, s. 55–56; Niepublikowane wspomnienia płk. Rokickiego..., s. 11; Zastępcą kierownika wydziału organizacyjnego ZO SN był Marian Pajdak „Tracz”, „Skiba”.

¹¹ W. Owoc, *Krakowska NOW...*, s. 17–19; Rokicki, *Blaski i cienie...*, s. 21.

¹² T. Biedroń, *Euzebiusz Hauser (1885–1965)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995, nr 6, s. 223–226.

podokręgów w formie rozkazów szkoleniowych. Wydział opracowywał plany operacyjne akcji przeprowadzanych przez własne oddziały przeciwko Niemcom oraz inne, jak np. likwidacji konfidentów. W podokręgach i powiatach często funkcje komendanta i referenta operacyjnego były łączone, przykładem był Podokręg Kraków – Miasto¹³.

Wydział organizacyjny. Wydziałem kierował Walerian Gołuński „Jarosz” od 1942 r. do aresztowania w 1943 r.¹⁴. Na jego miejsce ppłk Owoc powołał we wrześniu 1944 r. ppor. Władysława Gałkę, „Lisa”, „Wiktora”, dotychczasowego komendanta Podokręgu Kraków Zewnętrzny, zasłużonego oficera NOW i dobrego organizatora. Najważniejsze zadania wydziału to: tworzenie struktur i oddziałów NOW, zapewnienie ich dyspozycyjności, sprawności organizacyjnej, bojowej oraz bezpieczeństwa konspiracyjnego. Kontrolę nad podległymi komendami i oddziałami sprawował szef wydziału, przeprowadzając częste inspekcje w podległych placówkach. Szef wydziału sprawował faktycznie także funkcję zastępcy komendanta okręgu w przypadku, gdy komendant z powodu zagrożenia dekonspiracją musiał chwilowo zawieszać swoją działalność.

Wydział sprawował też kontrolę nad Narodową Organizacją Wojskową Kobiet (NOWK), komendantką której była Krystyna Żychowicz „Grażyna”. Do czasu powołania oddzielnego wydziału młodzieżowego sprawował również kontrolę w sprawach wojskowych nad grupą młodzieży zorganizowanej w SN. Do wydziału należało szkolenie wojskowe młodzieży, nabór z jej szeregów żołnierzy NOW, członków grup dywersyjnych i tworzenie na ich bazie oddziałów partyzanckich¹⁵.

Wydział wywiadu. Wydziałem kierował kpt. Zygmunt Czownicki „Walek”. Do wydziału sływały informacje z komend terenowych. Każdy żołnierz był zobowiązany do meldowania o wszelkich ważnych spostrzeżeniach swoim przełożonym. Informacje te zbierano, segregowano i przesyłano do wydziału szczebla wyższego. Wydział zebrane w ten sposób informacje wojskowe przysyłał do odpowiedniej komórki KG NOW. Rozporządzał też własną siecią informatorów. Zajmował się również rozpracowywaniem i tropieniem agentów gestapo przenikających do środowisk konspiracyjnych, rozpracowujących sztaby komend i żołnierzy NOW. Przykładem tego były masowe aresztowania, które dotknęły organizację w 1940 i 1944 roku. Zbierano też materiały i informacje o osobach współpracujących z Niemcami oraz o takich, które swym zachowaniem narażały na szwank dobre imię Polaka. Wydział posiadał własne archiwum zniszczone pod koniec okupacji¹⁶.

Wydział młodzieżowy. Na przełomie roku 1941/1942 Zarząd Główny SN podjął decyzję o wyodrębnieniu z szeregów NOW młodzieży, która do 1939 r. nie odbyła przeszkolenia wojskowego. Powstała ogólnopolska organizacja młodzieżowa

¹³ Relacja mjr Stabrawy..., s. 119–120; Niepublikowane wspomnienia płk Rokickiego..., s. 12.

¹⁴ T. Biedroń, *Walerian Gołuński (1913–1988)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 1993, nr 3, s. 177–178.

¹⁵ W. Gołuński, *Narodowa Organizacja Wojskowa w Okręgu Krakowskim*, b.r.w, mps, s. 2; A. Stronczak, *Wojskowa Sieć Konspiracyjna SN...*, s. 89; S. Galka, *NOW...*, s. 58–59.

¹⁶ W. Gołuński, *NOW w Okręgu Krakowskim...*, s. 4.

o kryptonimie „Szczerbiec”. W 1942 r. w Krakowskim Okręgu NOW „Ugory” z wydziału organizacyjnego wyłoniono wydział młodzieżowy o kryptonimie „Opole”, politycznie podporządkowany krakowskiemu okręgowi SN. W Krakowie kierownictwo Okręgu MWP zostało włączone w struktury NOW tworząc wydział młodzieżowy. Kierownikiem został Zdzisław Skorodecki „Poremut”, „Maciej”, „Buscki”, zastępcą Jan Szponder „Janusz”, „Gradyw”, kierownikiem Młodzieży Wielkiej Polski na miasto Kraków Jan Pazoła „Stanisław”, kierownikiem wychowania Lech Masłowski „Jerzy”, kierownikiem wychowania wojskowego Stanisław Mierzwiński „Michał”. Po aresztowaniu Skorodeckiego przez gestapo w październiku 1943 r., nowym kierownikiem został Lech Masłowski „Jerzy”, jego zastępcą Jan Pazoła „Stanisław” (kierownictwo organizacyjne), kierownikiem miasta Krakowa i wychowania Kazimierz Szpytman „Przemko”, kierownikiem wychowania wojskowego Stanisław Mierzwiński. Jana Szpondera przeniesiono do warszawskiej centrali wydziału młodzieżowego NOW. Zdzisław Skorodecki nosił się z zamiarem wydawania osobnego pisma dla młodzieży w okręgu krakowskim. Niestety, skończyło się tylko na pomysł¹⁷.

Działalność grup młodzieżowych nastawiono głównie na poszerzenie bazy członkowskiej, młodzież przechodziła konspiracyjne przeszkolenie wojskowe i ideologiczne. Polityka ta wkrótce doprowadziła do znacznego powiększenia stanu osobowego NOW. Na terenie prawie każdego powiatu Krakowskiego Okręgu była zorganizowana grupa młodzieżowa w sile co najmniej plutonu, zaś w powiatach utworzono Powiatowe Kierownictwa Młodzieżowe (PKM), przykładowo w: Krakowie, Karwinie, Kalwarii, Makowie Podhalańskim, Nowym Targu, Myślenicach, Bochni, Tarnowie, Krośnie, Jaśle, Sanoku, Brzozowie, Brzesku. Liczebność grup młodzieżowych w wymienionych miejscowościach szacowano różnie. Niektórzy przesłuchiwani w Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego członkowie młodzieżówki krakowskiej podawali 1462 osoby (1943 r.), podkreślając w zeznaniach, że jest to stan przybliżony, co i tak wydaje się być liczbą nieco zawyżoną, inni 700 osób, co wydaje się bardziej prawdopodobne. Pamiętać należy, że wymienione dane odnośnie do liczebności młodzieży w okresie okupacji były podawane przez działaczy młodzieżówki z okresu okupacji w kilka lat po wojnie, w śledztwie, co może budzić uzasadnione wątpliwości.

W marcu 1944 r. powrócił do Krakowa po ucieczce z więzienia Zdzisław Skorodecki i objął ponownie kierownictwo wydziału. Doszło na tym tle do rozbicia. Dotychczasowe kierownictwo odeszło, tworząc Oddział Partyzancki „Szczerbiec”,

¹⁷ J. Pazoła „Stanisław”, Zarys historyczny działalności grup młodzieżowych NOW na terenie K.O. „Opole”, mps, s. 1–2; A. Stonczak, *PRO MEMORIA Oddziału Partyzanckiego „Szczerbiec”*, Kraków 1996, s. 38; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej AIPNP), sygn. IPN Po 08/418, Analiza sprawy ewidencyjno-obszernyjnej nr 14 z 9 IV 1957, s. 4/42, 5/42; Protokół przesłuchania Mierzwińskiego Stanisława „Michał” w dniu 28 I 1948 r. przez oficera MBP w Warszawie kpt. Łyszowski Stanisława, s. 18/42, 19/42; Protokół przesłuchania Pazoły Jana w WUBP w Poznaniu w dniu 13 I 1949, s. 22/42, 23/42; Polska Akademia Nauk w Krakowie, sygn. 7821, Materiały do dziejów SN w latach 1939–1948, s. 95.

stacjonujący w powiecie myślenickim, liczący 25–50 osób. Komendantem oddziału został Lech Masłowski, zastępcami Stanisław Mierzwiński, Kazimierz Szpytman i „Włodek” (?), sekcji gospodarczej Jan Pazoła. Terenem działania OP były powiaty myślenicki i bocheński. Dokonywano ataków na placówki niemieckie, m.in. w Gdowie i Dobczycach. Po wykonaniu kilku udanych akcji oddział partyzancki „Szczerbiec” wszedł w skład oddziału partyzanckiego AK „Śmiały”. W lipcu 1944 roku do oddziału przybył płk Owoc wraz z „Poremutem” żądającym powrotu Jana Pazoły do pracy w okręgu, na co Pazoła nie wyraził zgody. Dopiero za namową Lecha Hajdukiewicza, przybyłego w późniejszym terminie, Pazoła powrócił do Krakowa, obejmując w październiku tylko na jeden dzień kierownictwo wydziału, gdyż został aresztowany przez gestapo. Kierownikiem organizacyjnym został Honarski. Po Pazole kierownictwa wydziału już nie obsadzano¹⁸.

Wydział propagandy. Wydział prowadził Władysław Furka, który latem 1940 r. zagrożony aresztowaniem, przeniósł się do Warszawy. Wobec piętrzących się trudności w budowaniu struktur wojskowych NOW, w początkowym okresie okupacji całość prac propagandowych spoczywała w rękach działaczy wywodzących się z politycznych komórek stronnictwa. W następnych latach za wydziałem kierował Henryk Grabowski „Ambroży” (od 1942 r.), a po nim od 1944 r. Andrzej Gołębiowski „Roman”¹⁹. Do pracowników wydziału należeli Mieczysław Pszon „Długosz”, Ryszard Niklewicz oraz Marian Trądowski (Trądowski) „Jan”, „Adam”. Wydział był wspólny dla pionu politycznego i wojskowego – kierownik wydziału był równocześnie członkiem komendy NOW odpowiedniego szczebla. Wydział prowadził działalność informacyjną i ideowo-wychowawczą przy pomocy odpowiednich komórek w podokręgach i powiatach. Zajmował się drukowaniem i rozsyłaniem prasy konspiracyjnej za pomocą własnej sieci kolportażu. Posiadał również sekcje wykładowców i prelegentów.

Głównym zadaniem propagandy było dbanie o zachowanie patriotycznej postawy społeczeństwa oraz podtrzymywanie wiary w ostateczne zwycięstwo koalicji antyhitlerowskiej. Okręg Krakowski NOW wydawał w pierwszym okresie pismo „Pobudka”, które w maju 1940 r. zmieniło nazwę na „Surma”, oba drukowane w klasztorze franciszkanów w Krakowie. Okręg dysponował także innymi tytułami wydawniczymi, m.in.: „Na posterunku”, „Front Narodowy”, „Znicz Narodowy”, „Dziennik Narodowy”, „Kierownik”, „Obozowiec”. Oprócz szeroko rozwiniętej akcji wydawniczej, okręg posiadał wzmiankowaną własną sieć kolportażu, także na obszarze komend powiatowych. Tą drogą z Warszawy dostarczany był główny organ SN i NOW „Walka”. W latach 1942–1943, na skutek problemów technicz-

¹⁸ AIPNP, sygn. IPNPO8/418, Protokół przesłuchania Mierzwińskiego Stanisława „Michał”..., s. 18/42; Protokół przesłuchania podejrzanego Padoly Jana 25 I 1949 roku w MBP przez ST. Ref. Wyd. II Dep. III Matejewskiego Ryszarda, 34/42, 35/42, 36/42.

¹⁹ L. Kulińska, *Związek Akademicki „Młodzież Wszechpolska” i „Młodzież Wielkiej Polski” w latach 1922–47 (struktury, funkcjonowanie i główni działacze)*, Kraków 2000, s. 68; M. Orłowski, *Prasa narodowców w okręgu krakowskim w okresie okupacji*, mps, s. 1–8.

nych oraz okresowych trudności z wydawaniem centralnej „Walki”, kierownictwo okręgu podjęło decyzję o powielaniu miejscowej „Walki” w cyklu tygodniowym. Krakowska „Walka” zawierała krótki materiał polityczny, informacje frontowe, a czasami także lokalne oraz podziękowania dla ofiarodawców.

Sekcje wykładowców i prelegentów prowadziły w komórkach terenowych NOW szkolenie polityczne. Informowano m.in. o sytuacji na froncie, konfrontując je z celami politycznymi Polski. Rozpowszechniano również w społeczeństwie komunikaty specjalne, i inne druki, np. „Przepowiednie Wernyhory”, mające podtrzymać społeczeństwo na duchu, przywracać wiarę w zwycięstwo²⁰.

Wydział kwatermistrzowski. Wydziałem kierował mjr „Krystynowicz”. Do zadań wydziału należało organizowanie kwater konspiracyjnych, sieci łączności oraz zabezpieczanie miejsc odpraw. Biurem Organizacji Kwater Konspiracyjnych oraz działem łączności kierował Władysław Łazarow „Strusiński”. Był to człowiek cichy, rozważny, doświadczony, a przy tym bardzo ruchliwy, w pracy kwatermistrzowskiej, mało wdzięcznej i efektywnej, wręcz niezastąpiony. W czasie jego działalności nie było żadnego przypadku dekonspiracji kwatery czy miejsca odprawy.

Do zabezpieczenia i ochrony miejsc odpraw organizacja wyznaczała specjalne, dobrze wyszkolone i uzbrojone oddziały. Kraków odegrał ważną rolę przy organizowaniu punktów kontaktowych, kwater, „melin” dla kurierów, zapewniających łączność między ZG SN a Bukaresztem. W Krakowie „zabezpieczano” kurierom dokumenty oraz organizowano przerzuty za granicę. O znaczeniu tej działalności niech świadczy fakt, że od 1944 r. szefem łączności organizacyjnej Komendy Okręgu NOW został Jan Szponder „Janusz”, przysłany z Warszawy do Krakowa. Podlegały mu łączniczki przewożące prasę, broń, rozkazy i pieniądze, m.in.: Wanda Fradera „Simona”, Ewa Górka „Malina”, Nowak-Przygocka „Jagoda”, Maria Grochalska „Maria”, Helena Madurowicz „Halina”. W większości były to łączniczki przeniesione do Krakowa ze Lwowa²¹.

Wydział sporządzania dokumentów. Wydział sporządzania dokumentów wyodrębnił się z wydziału organizacyjnego i podlegał bezpośrednio Komendantowi Okręgu, co świadczyło o wadze, jaką przywiązywano do jego działalności. Biuro dokumentów zajmowało się podrabianiem wszelkich niemieckich dokumentów potrzebnych w konspiracji. Komórka ta zajmowała się ponadto szyfrowaniem przesyłanej korespondencji oraz gromadziła materiały archiwalne. Od 1943 r. Biuro dokumentów prowadził Bronisław Białek „Mars” po rozbiciu i aresztowaniu członków komórki przez Niemców. W czerwcu 1944 r. przekazał ją Adamowi Fraderze „Radoma”. Od chwili przejścia Biura dokumentów od Bronisława Białka Adam Fradera prowadził biuro samodzielnie, podobnie jak Roman Stec, a łącznikami na zewnątrz byli Bronisław Białek i jego żona Kamila „Małgorzata”. W tym okresie biuro ściśle współpracowało

²⁰ AUOP, sygn. 45/0 Krakowski Okręg SN..., s. 56; Schemat OK NOW..., s. 5–8; W. Gołuński, NOW OK..., s. 3–4; M. Orłowski, Prasa narodowców w okręgu krakowskim.

²¹ W. Gołuński NOW OK..., s.2–3; Niepublikowane wspomnienia plk. Rokickiego..., s. 14; Relacja ustna otrzymana od W. Fradery w dniu 6 V 1992 r.; S. Galka, NOW w szeregach AK..., s. 2–3.

z Biurem dokumentacji AK i jemu też podlegało. Kierował nim wówczas Zbigniew Melanowski „Sokół”. Wszystkie rozkazy, awanse, dokumenty, pisma przychodzące i wychodzące przechodziły przez kancelarię Komendy Okręgu Krakowskiego NOW prowadzoną wówczas przez Romana Steca „Grubego”²².

Struktura Okręgu Krakowskiego Narodowej Organizacji Wojskowej („Kościuszko”, „Ugory”) oraz jej skład osobowy

Okręg Krakowski NOW obejmował swym zasięgiem okrojone przedwojenne trzy województwa: krakowskie, lwowskie i powiat miechowski z województwa kieleckiego. Z województwa krakowskiego zachodnie powiaty tj. Żywiec, Biała, część powiatów, Maków, Wadowice, Oświęcim, Chrzanów zostały wcielone do III Rzeszy. Natomiast z województwa lwowskiego odłączono powiaty wschodnie znajdujące się na prawym brzegu Sanu wraz z miastem Lwów. Powiaty te znalazły się pod okupacją radziecką do czerwca 1941 r., później przeszły pod okupację niemiecką i zostały włączone do Generalnego Gubernatorstwa (GG).

W skład Okręgu Krakowskiego NOW wchodziło 21 przedwojennych powiatów leżących w granicach: od Górnego Śląska na zachodzie po rzekę San na wschodzie. Ze względu na dużą liczbę powiatów zorganizowanych w tym okręgu, cały teren Krakowskiego Okręgu NOW został podzielony na pięć podokręgów: Kraków-Miasto („Krajewski”), Kraków-Zewnętrzny, Podkrakowski („Limba”), Tarnów („Cis”, „Sankta Maria”), Podhale („Smrek”), Krosno („Grab”, „Podkarpacie”)²³. Podokręgami kierowały komendy podokręgów zorganizowane na wzór komendy okręgu. Podokręgi dzieliły się na powiaty, a te z kolei na obwody, opierające się na strukturze gminy wiejskiej lub miejskiej. W przypadku gminy wiejskiej obejmowały one kilka, a niekiedy kilkanaście wsi. Najmniejszą jednostką organizacyjną w strukturze NOW była na szczeblu wsi placówka.

Powiaty oznaczone były kryptonimami, których pierwsze trzy litery odpowiadały nazwie powiatu. W powiecie były zorganizowane cztery obwody oznaczone kryptonimami liczbowymi: „10”, „20”, „30”, „40”. Na czele każdego powiatu stał komendant ze sztabem podobnie zorganizowanym, jak sztab podokręgu. Referaty w podokręgach i powiatach tworzono w zależności od potrzeb. Niektóre nie były obsadzone z powodu braku ludzi o odpowiednich kwalifikacjach. Przeważnie skład komendy podokręgu był następujący: komendant, jego zastępca, referent organizacyjny, wywiadowczy, operacyjny, zaopatrzeniowy, propagandowy. Referat zaopatrzenia posiadał dział sanitarny z lekarzem podokręgu.

Podokręg Kraków –Miasto „Krajewski”. Obejmował teren miasta Krakowa podzielonego na cztery dzielnice: północ, południe, wschód zachód. Pierwszym jego

²² W. Gołuński, NOW OK..., s. 2, 4–6; WIH, sygn. III-68–4, W. Jaworski..., s. 59; Relacja pisemna R. Steca, z 2.04.1992, s. 1–2; Relacja ustna otrzymana od A. Fradery w dniu 6 V 1992.

²³ W. Owoc, Krakowska NOW..., s. 18–19; A. Stronczak, Wojskowa Sieć..., s. 90–93.

komendantem został mjr rez. piech. Szwed „Horawski”, aresztowany przez Niemców w lipcu 1942 r.²⁴, a po nim w listopadzie tr. kpt. Adam Stabrawa „Jar”, „Borowy”, „Opolski”, dotychczasowy zastępca mjr Szweda. Kpt. Adam Stabrawa był dobrym i lubianym przez żołnierzy dowódcą o dużych talentach organizacyjnych. Pomimo dużych strat spowodowanych aresztowaniami kadry dowódczej NOW w Krakowie-Mieście zorganizował ponownie podokręg. Dla usprawnienia pracy podzielił Podokręg Kraków-Miasto na trzy powiaty: Południe (obejmowało swym zasięgiem część miasta leżącą na południowym brzegu Wisły); Wschód i Zachód – pozostała część Krakowa rozgraniczona linią biegnącą od mostu kolejowego na Wiśle w kierunku północnym²⁵.

Podokręgiem kierowała Komenda w składzie: komendant, zastępca komendanta, referent organizacyjny, referent wywiadowczy, referent operacyjny, referent zaopatrzeniowy, referent propagandy. Komendant pełnił równocześnie funkcję referenta operacyjnego. W referacie zaopatrzenia był dział sanitarny z lekarzem Podokręgu na czele.

Na czele każdego powiatu stał komendant powiatu ze sztabem zorganizowanym podobnie jak sztab Komendy Podokręgu. Każdy powiat posiadał od 2 do 4 plutonów szkieletowych, uzupełnianych w chwili mobilizacji oddziałów. Stan liczebny podokręgu pod koniec 1941 r. wyniósł około 300 żołnierzy, a w okresie dowodzenia przez kpt. Stabrawę 400. W następstwie aresztowań przeprowadzonych przez Niemców w 1940 i 1941 r. wszystkie sztaby podokręgu były niekompletne. Dopiero na przełomie roku 1942–1943 r. kpt. Adamowi Stabrawie udało się skompletować sztab podokręgu.

Kraków będący siedzibą Generalnego Gubernatorstwa posiadał bardzo trudne warunki konspiracyjne, m.in. z powodu dużej liczby stacjonującego wojska oraz rozbudowanej sieci konfidentów. W obawie przed dekonspiracją do NOW przyjmowano wyłącznie ludzi sprawdzonych, za których mogło ręczyć przynajmniej dwóch członków organizacji.

W listopadzie 1942 r. doszło do scalenia Podokręgu Kraków-Miasto z Armią Krajową, jednak na podstawie umowy scaleniowej podokręg zachował jednolitość organizacyjno-taktyczną. Zimą 1942–1943 r. oraz wiosną 1943 r. przystąpiono do aktywnej pracy nad powiększeniem stanu organizacji. Do czerwca 1943 r. podokręg osiągnął stan blisko 700 żołnierzy.

Pod koniec 1943 r. A. Stabrawa przeszedł do Obwodu AK Nowy Targ obejmując równocześnie stanowisko komendanta podokręgu NOW Podhale „Smrek”. Na

²⁴ Mjr Szwed aresztowany przez Niemców w lipcu 1942 roku został zesłany do obozu koncentracyjnego, który przeżył. Po wojnie pozostał na zachodzie i był dowódcą baonu wartowniczego w Niemczech.

²⁵ A. Stabrawa, *Inspektorat Nowosądecki AK*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 1, s. 119. Wiele autorów podaje podział podokręgu na cztery dzielnice (północ, południe, wschód, zachód). Podział taki mógł występować przed przyjściem kpt. Stabrawy do Podokręgu Kraków-Miasto lub po jego przeniesieniu do Obwodu AK Nowy Targ. Kpt. Stabrawa był zastępcą komendanta Podokręgu Kraków-Miasto.

komendanta Podokręgu Kraków-Miasto został wyznaczony Józef Krauze-Przedzimirski „Sokół”²⁶, który pełnił tę funkcję do końca okupacji.

Uzbrojenie podokręgu było bardzo słabe, przeważały pistolety. Nową broń zdobywano drogą zakupu. Na szczeblu podokręgu i powiatów magazynowano środki lecznicze pochodzące również z zakupów i darów społeczeństwa. Dla każdego żołnierza przygotowano po dwa opatrunki osobiste. Kwoty przekazywane z okręgu oraz ze składek społeczeństwa były zbyt małe, by zakupić większą ilość broni i lekarstw.

W podokręgu prowadzono szkolenie wojskowe z żołnierzami NOW. Szkolenia odbywały się w zakonspirowanych lokalach na peryferiach Krakowa. W marcu 1943 r. zorganizowano szkołę podchorążych dla około 30 osób. Komendantami szkoły byli: por. art. Trybalski „Marcelko”, a po jego aresztowaniu w czerwcu 1943 r. por. art. Wiatr „Grabowski”. Wiosną 1944 r. kurs ukończyło 25 żołnierzy. W zimie i wiosną 1943 r. zorganizowano kurs sanitariuszek. W maju 1943 r. ukończyło go 15 kobiet²⁷.

Podokręg Kraków Zewnętrzny „Limba”. Obejmował powiaty: Kraków-Skawina*, Wieliczka*, Bochnia-Jodłówka*, Wadowice-Kalwaria Lanckorońska*, Chrzanów-Krzyszowice*-Rudawa*, Miechów-Słomniki*, Myślenice-Gdów*. Pierwszym komendantem podokręgu podkrakowskiego był kpt. Teofil Trnka „Śliwiński”, „Ryszard”. Po jego aresztowaniu w maju 1943 r. zastąpił go dotychczasowy komendant powiatowy w Bochni ppor. rez. Władysław Gałka „Lis”, „Wiktor”, pozostający na tej funkcji do września 1944 r. Po jego odejściu do Komendy Okręgu podokręg Kraków-Zewnętrzny zlikwidowano.

Siedzibą komendy były Staniątki koło Podłęża. Podokręg należał do liczebnie najsilniejszych. Według Waleriana Gołuńskiego miał liczyć około 6000 żołnierzy, a w roku 1944 osiągnąć nawet stan 10 000 żołnierzy. Liczby te wydają się stanowczo zawyżone, chociaż wielu autorów szacuje liczebność całego okręgu na 9000–10 000 żołnierzy²⁸.

Podokręg „Limba” należał do najlepiej zorganizowanych, posiadał sprawnie działającą komendę: szefem wydziału organizacyjnego był Władysław Wajda „Sękowski”; szefem wydziału propagandy Stanisław Waś „Przybylski”; szefem kontrwywiadu Augustyn Rafalski „Wodzicki”, „Edmund”; szefem wydziału młodzieżowego Stefan Strach „Stefański”; wydziałem kwatermistrzowskim kierował Władysław Górski „Czajkowski”.

26 maja 1943 r. w Szarowie gestapo aresztowało całą grupę młodzieży podstępnie zwabioną przez agenta, który przeniknął do organizacji. Aresztowano wówczas Władysława Wajdę i Stefana Stracha. Po aresztowaniu Wajdy szefem wydziału

²⁶ Relacja ustna otrzymana od J. Krauze-Przedzimirskiego z 20 IX 1991 r.; Niepublikowane wspomnienia plk. Rokickiego..., s. 12; W. Gołuński, NOW OK..., s. 4–6; W. Owoc, Krakowska NOW..., s. 18–19; A. Stronczak, Wojskowa Sieć..., s. 92.

²⁷ A. Stabrawa, Inspektorat Nowosądecki AK, s. 120; Studium Polski Podziemnej w Londynie, Adam Stabrawa-zyciorys.

* Gwiazdką oznaczono miejsca stacjonowania komend powiatowych NOW.

²⁸ W. Gołuński, NOW OK..., s. 6; Niepublikowane wspomnienia plk Rokickiego..., s. 12.

organizacyjnego został Stanisław Waś „Przybylski”, aresztowany z kolei 18 listopada 1943 r. wraz z około 100 żołnierzami NOW z terenu Grotkowic, Podłęża i Szczurowej na podstawie donosu agentów²⁹.

Komendantami powiatowymi w Podokręgu Kraków-Zewnętrzny byli:

powiat bocheński – ppor. Władysław Gałka „Lis”, „Wiktor”, zasłużony oficer, a od maja 1943 r. plut.pchor. Stanisław Gałka „Jarecki”, „Witek”, dotychczasowy zastępca „Lisa”, który pełnił tę funkcję do czasu scalenia z AK w styczniu 1944 r.;

powiat miechowski – por. Edmund Kowalski „Baśka”, na przełomie 1941/1942 komendantem został Mieczysław Pierzchalski „Żwirko”, jego zastępcą Jerzy Kamiński „Kornik”, „Wigura”, systematyczny i sprawny organizator dysponujący kilkoma dobrze zorganizowanymi placówkami. Scalenie z AK nastąpiło w 1943 r., do AK weszło 800 żołnierzy³⁰;

powiat krzeszowski – Władysław Gędek „Radwan” do 21 lipca 1943 r., czyli do pacyfikacji Radwanowic, gdzie Niemcy rozstrzelali 30 żołnierzy NOW, następnie Karol Ślusarczyk „Aleksander” , „Rawicz”, „Tatar”. W skład komendy powiatowej wchodziły cztery obwody: 300–Rudawa – komendant Józef Kłeczek „Polimer”, 301–Zabierzów – komendant Marian Pogan „Rzeżucha”, 302–Liszki – komendant Jan Szponder „Janusz”, „Gradyw”, 303–Tęczynek – komendant Karol Ślusarczyk.

Komendę powiatową tworzyli: zastępca d/s wojskowych Stefan Baster „Krzemień”, „Znicz”, następnie Edmund Kowalski „Baśka”; z-ca d/s organizacyjnych Józef Kłeczek, z-ca d/s politycznych Jan Kowalik „Leśniewski”, oficer d/s dywersji Karol Ślusarczyk”, jego zastępca Stanisław Marona „Basza”, „Wilk”, oficer d/s wywiadu Bronisław Gędek „Kryjak”, propagand – Edward Abel, kwatermistrzostwo – Mieczysław Gędek „Alf”; Piotr Kowal „Wojtek” – kierownik wydziału politycznego, Czesław Ciesielski „Rejtan”, a od 1942 Stanisław Musiałek „Jar” – kierownik wydziału wywiadu, Zbigniew Wilamowski „Motyka” z Brończyc – kierownik wydziału gospodarczego³¹.

powiat myślenicki – od października 1940 r. doradcą komendy powiatowej był kpt. Adam Stabrawa „Opolski”, „Jar”, „Borowy”. Od jesieni 1941 r. do kwietnia 1942 r. pełnił on funkcję szefa sztabu Komendy Powiatowej w Myślenicach.

powiat wadowicki – por. Zygmunt Kowalski „Świerk”, potem „Okulicz”;

powiat makowski – do roku 1943 komendantem powiatowym był por. rez. Karol Ryndok, jego zastępcą ppor. rez. Jan Nosal „Kruk”;

powiat wielicki – komendantem powiatowym był „Rokita” – nazwiska nie udało się ustalić³².

²⁹ S. Gałka, NOW..., s. 53; Niepublikowane wspomnienia plk Rokickiego..., s. 12; A. Stronczak, *Wojskowa Sieć...*, s. 94–96.

³⁰ A. Stabrawa, *Inspektorat Nowosądecki AK...*, s. 118; A. Stronczak, *Wojskowa Sieć...*, s. 96–97; Ł. Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971, s. 49; W. Goluński, NOW OK..., s. 6–7; S. Gałka, NOW..., s. 27.

³¹ Relacja pisemna W. Gędlka z 6 XI 1991 r., s. 1.

³² A. Stabrawa, *Inspektorat Nowosądecki AK...*, s. 118; A. Stronczak, *Wojskowa Sieć...*, s. 96–97; Ł. Grzywacz-Świtalski, *Z walk...*, Warszawa 1971, s. 49; W. Goluński, NOW OK..., s. 6–7; S. Gałka,

Powiat bocheński został podzielony na cztery obwody o numerach: 10, 20, 30 i 40 obejmujące następujące gminy i wsie: obwód 10 – Bochnia, Rzezawa, Krzeczów, Jodłówka, Borek, Jasień, Dąbrówka, Buczków, Okulice, Bogucice, Bratucice, Wrzępia, Mikluszowice, Cerekiew, Chodenice; obwód 20 – Niepołomice, Niegowić, Damienice, Cikowice, Stanisławice, Kłaj, Dąbrowa, Szarów, Brzezcie, Targowisko, Grodkowice, Staniątki, Łysokanie, Zborczyce, Podłęże; obwód 30 – Moszczenica, Chełm, Siedlec, Łąpczyca, Kolanów, Gierszyce, Nieszkowice, Grabina, Nieprzeźnia, Olchawa, Sobolów, Dąbrowica, Chrostowa, Jaroszkówka, Kobylec, Cichawka, Kamyk, Wieniec; obwód 40 – Trzciana, Ubrzeż, Zbydniów, Tarnawa, Ujazd, Beldno, Łapanów, Kamionna, Słupia, Szyk, Muchówka, Leszczyna, Zeznówka, Grabie, Boczków³³. Całego powiatu nie udało się pokryć siecią konspiracyjną NOW.

W powiecie miechowskim komenda NOW mieściła się w Słomnikach. W strukturze organizacyjnej NOW powiat był podzielony na 6 obwodów, których komendantami byli: Słomniki–Czesław Ciesielski „Rejtan”, Proszowice–Tadeusz Scisłowski „Zefir”, Nowe Brzesko–Wincenty Scisłowski „Grot”, Michałowice–Romuald Batko „Grotek”, Czaple Wielkie Jan Popiel „Grom”, Tczyca–Piotr Kucypera „Kolt”, a następnie Jan Dorożyński „Grab”, w Miechowie Wincenty Ciesielski³⁴.

Z powodu braku dokumentów nie można przedstawić podziału pozostałych powiatów na obwody.

Od jesieni 1943 r. w podokręgu Kraków Zewnętrzny rozpoczęto akcję scaleniową Narodowej Organizacji Wojskowej z Armią Krajową. Na podstawie umowy scaleniowej Okręg Krakowski SN nie przekazał do AK młodzieży, która do czasu wybuchu wojny nie przeszła przeszkolenia wojskowego. W listopadzie 1943 r. Okręg SN Kraków przystąpił do organizowania z młodzieży przedpoborowej, znajdującej się w szeregach NOW, sekcji, przekształconych następnie w oddziały Obozowych Drużyn Bojowych (ODB), podległych bezpośrednio Okręgowi SN, tak pod względem politycznym, jak i wojskowym.

Podokręg Tarnów „Cis”, „Sankta Maria”

Podokręg Tarnów obejmował swym zasięgiem następujące powiaty: Tarnów „Leliwa”, Dąbrowa Tarnowska „Dąb”, Brzesko „Brzoza”, Mielec „Melsztyn”, Dębica „Patoka”. Pierwszym komendantem został por. Duda. Od maja 1942 r. do grudnia 1943 r. funkcję komendanta podokręgu pełnił kpt. Eugeniusz Borowski-Batko „Jastrzębiec”, „Werner”, „Leliwa”, który od stycznia 1944 r. w następstwie scalenia NOW z AK został komendantem obwodu tarnowskiego AK. Zastępcą ko-

NOW..., s. 27; Notatka z rozmowy z por. Zygmuntem Kowalskim „Świerk” z dnia 24 IV 1992, s. 1; Opis pracy w konspiracji ob. Knapka Tomasza vel Kowalskiego Zygmunta, mps, s. 1–7.

³³ W. Gołuński, NOW OK..., s. 6–7; S. Gałka, NOW..., s. 27.

³⁴ AUOP, sygn. 12, Schemat organizacyjny NOW na terenie powiatu miechowskiego powstałej w latach 1939–1940; sygn. 43/Ob, t. 2, Organizacja NOW w powiecie Miechów oraz inne organizacje; S. Gałka, NOW..., s. 7; A. Stronczak, Wojskowa Sieć..., s. 104; B.M. Nieczuja-Ostrowski, *Inspektorat Miechów Armii Krajowej „Maria”*, „Kultura Oświata Nauka” 1986, nr 9–10, s. 102, 110, 115; J. Guzik, *Raclawickie wezwania...*, s. 65–66.

mentanta podokręgu był por. Karol Biernacki „Bór”. Kierownikiem wydziału propagandy i prasy został Józef Szczeklik „Koruta”, „Smętek”. W Podokręgu Tarnów nie było, poza powiatem brzeskim, komend powiatowych. Praca organizacyjna rozwijała się w placówkach.

Skład komendy w powiecie brzeskim: komendant – por. Czesław Gos „Gordon”, adiutant komendanta – pchor. Zygmunt Matusik „Brzezina”, oficer szkoleniowy – ppor. Józef Panek „Bielecki”, kierownik wydziału organizacyjnego – Władysław Augustyn „Sufczyński”, kierownik wywiadu – por. Jan Wolsza „Przyborowski”, oficer dywersji – por. Władysław Gos „Buzio”³⁵.

Pisząc o podokręgu tarnowskim nie można pominąć wspomnianych zasług braci Mirochnów. Prezesem zarządu powiatowego został Stanisław Mirochna, członkiem zarządu por. Józef Mirochna, któremu podlegał pion wojskowy. Obaj bracia byli głównymi organizatorami struktur konspiracyjnych SN i jej organizacji wojskowej. Nawiązywali kontakty z przedwojennymi działaczami SN, odbudowywali struktury Stronnictwa oraz tworzyli Organizację Wojskową SN w Brzesku, Tarnowie, Mielcu, Rzeszowie oraz okolicach Krosna.

W powiecie brzeskim istniały następujące dobrze zorganizowane placówki: Brzesko „Niedźwiedź” – kierowana przez Stanisława Topolskiego, Szczepanów „Św. Stanisław” – dowódca Jan Wolsza „Przyborowski”, Uszew „Urga”, Wojnicz „Sępy” – komendantem był Antoni Kowalski „Lisiewicz”, od 1942 r. Zygmunt Stolarz „Sławomir”. Kowalski zagrożony aresztowaniem przeniósł się do gminy Uszew. Pozostałe placówki, to: Zakliczyn „Zabawa”, Szczurowa „Szczerbera”, Bielcza „Biały Bór”.

W powiecie tarnowskim działały placówki: Tarnów „Leliwka” – mimo początkowych sukcesów organizacyjnych masowe aresztowania w 1940 i w 1941 r. doprowadziły do rozbitcia organizacji, Radłów „Radwan” – kierowana przez Bryłę, Tuchów „Wyrwice”, „Teofila” – komendantami byli Andrzej Głuszkiewicz, Stanisław Burek, Antoni Ulatowski, Józef Siwak, Józef Rogoziński „Sław”. Aresztowania uniknął tylko Rogoziński z placówki Lisia Góra „Lis”.

W powiecie dąbrowskim istniały placówki: Dąbrowa Tarnowska „Dąbek”, Żabno „Żaba” – kierowana przez Stanisława Martynę, Radogoszcz „Radawa”, Szczucin „Szczupak”.

Komendantem powiatowym w Dębicy „Patoka” był por. inż. Stanisław Nykiel „Patocki”, jego zastępcą adwokat ppor./por. dr Władysław Piotrowski „Skowron”. Powiat dębicki podzielony został na 6 obwodów: Dębica „Patoczka”, Czarna Sędziszowska „Czarny Bór”, Zassów „Sas”, „Melania”, Ropczyce „Ropa”, Wielopole Skrzyńskie „Gonzaga”. W sumie w Obwodzie AK Dębica NOW scaliła 6 plutonów, przekazując AK 148 żołnierzy³⁶.

³⁵ J. Szczeklik, *Zarys historyczny NOW..*, s. 9–10; J. Wojdak, *Byłem jednym z wielu*, Kraków 1994, s. 31; A. Pietrzykowa, *Rejon tarnowski w okresie okupacji hitlerowskiej. Polityka okupanta i ruch oporu*, Kraków 1984, s. 319–321.

³⁶ Rozkaz nr 1 z 24 III 1943 r. kpt. E. Borowskiego „Leliwy”, komendanta Podokręgu „Sancta Maria”, w zbiorach A. Zagórskiego; W. Bonusiak, *Ruch oporu*, [w:] *Ropczyce. Zarys dziejów*, pod red. W. Bonusiaka i F. Kiryka, Rzeszów 1991, s. 393–394.

Komendantem powiatowym w Mielcu „Melsztyn”, „Mateusz” był kpt. Władysław Flisek „Sikora”, „Ruszczyc”, „Edward”, „Ruszczaj”, który w maju 1940 r. stanął na czele komendy powiatowej NOW kierował nią do czasu scalenia z AK. Prawdopodobnie funkcje kierownicze w tym powiecie pełnili: pchor/ppor. „Podkowa” i pchor/ppor. „Roman”, pchor. rez. „Magister” oraz Aleksander Czajka³⁷.

Powiat mielecki (według stanu na dzień 24 III 1943 r., a więc w okresie gdy powiat mielecki wchodził jeszcze w skład podokręgu tarnowskiego) podzielony był na obwody: Mielec „Melsztyńce”, Radomyśl Wielki „Rudawa”, Przecław „Osso-ria”³⁸. Znamy jedynie pseudonim komendanta obwodu Radomyśl – „Granat”. W maju 1943 r. Mielec został włączony do okręgu rzeszowskiego. W ramach akcji scaleniowej obwód ten przekazał do AK 41 żołnierzy³⁹.

Podokręg Tarnów skupiał w swoich szeregach około 1500 żołnierzy, starannie dobranych i przeszkolonych, zorganizowanych w oddziały szkieletowe, przygotowane do przekształcenia się w pełne oddziały bojowe. Największe zasługi organizacyjne przypadają komendantowi podokręgu kpt. Eugeniuszowi Borowskiemu, wędrującemu od obwodu do obwodu, osobiście tworzącemu oddziały. Przez całą okupację czuwał nad całością podokręgu, sprawnością bojową i szkoleniem wojskowym.

Podokręg Podhale „Smrek”. Pierwszym komendantem podokręgu był Tadeusz Migas „Silnicki”, a od listopada 1943 r. komendantem został kpt. Adam Stabrawa „Opolski”, „Jar”, „Borowy”. Podokręg „Smrek” swoim zasięgiem obejmował następujące miejscowości: Limanowa, Nowy Targ–Rabka, Maków Podhalański, Mszana Dolna, Nowy Sącz.

Skromna ilość dokumentów nie pozwala przedstawić stanu liczebnego oraz rozwoju organizacji w podokręgu podhalańskim. Por. Zygmunt Kowalski „Świerk” podawał, że kontakty z powiatami Nowy Targ i Limanowa były słabe. Z powodu licznych aresztowań w latach 1941–1943 składy poszczególnych komend ulegały ciągłym zmianom, a łączność z komórkami terenowymi i oddziałami ciągle się rwała. W latach 1941–1943 NOW na tym terenie została sparaliżowana przez gestapo dokonujące masowych aresztowań ludzi związanych z organizacją w kilku powiatach.

Dopiero w listopadzie 1944r. w rejonie w rejonie Jordanów–Maków odtworzono NOW w sile około 100 ludzi, włączonych następnie do AK⁴⁰. O NOW wiemy tylko tyle, że była dowodzona przez „Witolda”. Na terenie powiatu limanowskiego pojawiał się przychodzący z okolic Bochni oddział NOW „Szczerbiec”. Nic nie wiadomo o przeprowadzonych przez Podokręg Podhale akcjach⁴¹.

³⁷ K. Komorowski, *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna ruchu narodowego 1939–1945*, Warszawa 2000, s. 175.

³⁸ A. Pietrzykowa, *Rejon tarnowski w okresie...*, s. 321; J. Szczeklik, *Zarys historyczny NOW...*, s. 13–18; A. Zagórski, *Konspiracja w zachodniej części diecezji przemyskiej 1939–1945*. Mps do Diecezja Przemyska w latach 1939–1945, t-1.

³⁹ A. Zagórski, *Konspiracja...*, s. 95.

⁴⁰ W. Goluński, *NOW OK...*, s. 4–6; G. Stabrawa, *Inspektorat Nowosądecki AK...*, s. 135; G. Mazur, W. Rojek, M. Zgórniak, *Wojna i okupacja na Podkarpaciu i Podhalu na obszarze Inspektoratu ZWZ-AK Nowy Sącz 1939–1945*, Kraków 1998, s. 315.

⁴¹ Notatki z rozmowy z por. Zygmuntem Kowalskim ps „Świerk”.

Podokręg Krosno „Grab”, „Podkarpacie”, „Kromerowski”. Podokręg Krosno obejmował swym zasięgiem następujące powiaty: Krosno, Jasło, Brzozów, Sarnok, Gorlice. W styczniu 1940 r. por. Józef Mirochna nawiązał kontakt ze swym znajomym st. sierż. Józefem Zajdlem „Podkowiakiem”, kowalem w Suchodole koło Krosna, powierzając mu zadanie utworzenia siatki wojskowej SN w podokręgu Krosno. Józef Zajdel „Podkowiak” po konsultacji z mjr Władysławem Owocem z Brzozowa powierzył stanowisko komendanta Organizacji Wojskowej na powiat krośnieński nauczycielowi i dziennikarzowi z Grodna kpt. Antoniemu Patli „Kunie”, „Kwiatkowskiemu”.

Wielu autorów piszących o NOW wymienia mjr Owoca jako pierwszego komendanta podokręgu Krosno. Od lipca 1940 r. komendantem podokręgu podkarpackiego został kpt. Józef Drelichowski „Kłos”, „Hen”, „Czortyński”, przybyły z okolic Czartkowa⁴². Pełnił tę funkcję do czasu scalenia NOW z AK w lipcu 1943 r., następnie został zastępcą inspektora Inspektoratu AK Jasło. Siedzibą Komendy Podokręgu „Podkarpacie” był Brzozów, a później Krosno⁴³.

Komendantami w poszczególnych powiatach byli: krośnieński – ppor. rez. Antoni Patla „Kuna”, po jego przejściu do BIP por. Zbigniew Człowiekowski „Gordon”, po scaleniu z AK w lipcu 1943 r. objął funkcję adiutanta komendanta Inspektoratu AK Jasło; jasielski – pchor. Teodor Lasocki „Czarek”, w marcu 1942 r. ppor. Władysław Szewczyk „Czarny”; brzozowski – inż. Edmund Kościński z Brzozowa; sanocki – por. Tadeusz Buczek „Tuhan”; gorlicki – mgr farmacji Witold Fuska z Biecza, aresztowany 19 maja 1941 r. W następstwie masowych aresztowań praca konspiracyjna na tym terenie zastała zahamowana⁴⁴.

Powiat krośnieński podzielony został na 6 obwodów: Krosno – komendant ppor. Jan Pawlak „Leśny”; Wrocanka – komendant sierż. Władysław Kucza „Wiercioch”; Zręcina – komendant Wojciech Guzik „Strug”; Wojaszówka – komendant N. Dzija „Szpak”; Głowienka – komendant Tadeusz Guzik „Kornik”; Suchodół – komendant Tadeusz Kubit „Kokon”⁴⁵.

W powiecie jasielskim „Janicki” już w październiku 1939 r. grupa działaczy SN podjęła tworzenie tajnej struktury SN, byli to: Edmund Kwiatkowski, pchor. Teodor Lasocki „Czarek”, „Dorek” Tadeusz Kokesz i Adam Wodyński. W listopadzie do tworzonej organizacji dołączył ppor. Władysław Szewczyk „Czarny”, „Czarnek”,

⁴² T. Biedroń, *Józef Drelichowski (1891–1977)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace z Edukacji Obronnej II 1999, z. 200, s. 131–135.

⁴³ A. Zagórski, *Konspiracja...*, s. 92; Ł. Grzywacz-Świtalski..., s. 124; Mimo, że mjr Owoc w swoich wspomnieniach nie podaje, by pełnił funkcję komendanta Podokręgu Krosno, to jednak obsada wszystkich ważniejszych stanowisk w podokręgu była z nim konsultowana; M. Jasiak, *Działania partyzanckie na terenach górskich Polski południowo-wschodniej 1942–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 1, s. 41.

⁴⁴ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w rejonie Beskidu Niskiego 1939–1944*, Warszawa 1975, s. 63; B. Jaśkiewicz, *Zarys problematyki organizatorskiej SN na Rzeszowszczyźnie w latach 1939–1945*. „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo–Ekonomia” 1992, t. XI, s. 117–120; A. Zagórski, *Konspiracja...*, s. 92.

⁴⁵ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w rejonie Beskidu Niskiego...*, s. 62.

„Sielski”. Organizacja ta przyjęła początkowo nazwę „Pro Patria”. W organizacji obowiązywał system trójkowy. Jej członkowie zajmowali się głównie zbieraniem informacji wywiadowczych, kolportowaniem prasy podziemnej, prowadzeniem nasłuchu radiowego⁴⁶.

W lutym 1940 r. Kwiatkowski i Lasocki zgodzili się na współpracę z organizującym obwód ZWZ w powiecie jasielskim por. Józefem Modrzejewskim „Lisem”. Placówka jasielska ZWZ oparła się w dużej mierze na członkach NOW, a pchor. T. Lasocki został jej pierwszym komendantem (do lipca 1940 r.). Decyzja jasielskich narodowców nie spotkała się z przychylnym przyjęciem okręgu krakowskiego NOW, niechętnego „sanacyjnemu” ZWZ. W lipcu, na polecenie władz zwierzchnich SN, członkowie SN w większości wystąpili z ZWZ i ponownie utworzyli NOW na tym terenie. Komendantem powiatowym NOW został pchor. Teodor Lasocki dysponujący w tym czasie kilkoma placówkami w terenie, m.in. w Bączalu oraz Jaśle. Od listopada 1940 r. do marca 1941 r. nastąpiły masowe aresztowania członków NOW, w sumie około 60 osób. Odbudową organizacji zajął się ppor. Władysław Szewczyk „Czarny”, który po wyjeździe Lasockiego został komendantem powiatowym. Placówki zostały odbudowane dopiero wiosną 1942 r. Komendzie powiatowej podlegały placówki (obwody) utworzone w Kołaczycach, Trzcinicy i Bączalu Dolnym.

W skład komendy powiatowej NOW wchodził: Władysław Szewczyk – komendant, Mieczysław Wilczak „Feliks” – zastępca komendanta, Stanisław Budziak „Stanisław” – wydział organizacyjny, Adam Soczek „Grot”, „Subisław” – referat młodzieżowy, Marian Kuś „Stefan” – referat wywiadu. Kapelanem został brat komendanta ks. Mieczysław Szewczyk, wikary parafii Cieklin.

W październiku 1942 r. na odprawie w Bączalu, z udziałem komendanta majora Władysława Owoca oraz Adolfa Kosieka (prezes zarządu powiatowego SN w Jaśle), dokonano reorganizacji struktur w powiecie jasielskim, tworząc sekcje: młodzieżową (MWP – kierownik Adam Soczek), kobiecą (NOWK) oraz harcerską. W skład Komendy Powiatowej NOWK weszły: Maria Bielniak, Jadwiga Gutwińska i Jadwiga Rymarzówna. Utworzono 3 plutony NOW w Kołaczycach (dowódca Franciszek Żołna „Kawka”), Jaśle (dowódca Jan Kazimierz Furmanek), Trzcinicy (dowódca Mieczysław Wilczak „Feliks”). Ogółem NOW w powiecie jasielskim szacowano na około 300 żołnierzy. W grudniu 1943 r. podczas scalenia NOW z AK przekazano kompanię z Kołaczyc dowodzoną przez st.sierz. Franciszka Żołnę „Kawkę”, razem około 150 żołnierzy, pozostawiając plutony w Jaśle i Trzcinicy do dyspozycji NOW⁴⁷.

W powiecie gorlickim „Gosiewski” NOW działała aktywnie jedynie w obwodzie Gorlice. Inicjatorami jej powstania w Gorlicach już na przełomie 1939–1940 byli dwaj lekarze: dr Kazimierz Stojalowski i dr Leonard Otęski – prezes zarządu powiatowego SN oraz właściciel tartaku z Sokoła inż. Antoni Pawłowski, w Bieczu zaś aptekarz

⁴⁶ S. Fryc, *Z dziejów Narodowej Organizacji Wojskowej w powiecie jasielskim*, Jasło 2000, s. 15.

⁴⁷ M. Matysiak, M. Rutkowska, Z. Świstak, s. 111–112, 199; S. Fryc, *Z dziejów...*, s. 30, 35–36, 39–40; J. Modrzejewski..., s. 38, 95.

Witold Fusek – sekretarz zarządu powiatowego SN. Najprawdopodobniej Fusek został pierwszym komendantem powiatowym NOW. Aresztowania przeprowadzone w 1940 i 1941 r. przez gestapo ograniczyły działalność NOW. W wyniku akcji scaleniowej zakończonej w 1943 r. przekazano gorlickiej AK 140 żołnierzy⁴⁸.

Powiat brzozowski NOW „Brzeziński” został zorganizowany w grudniu 1939 r. przez mjr. Władysława Owoca. Komendantem powiatowym został mianowany krewny mjr. Owoca por. Michał Mermon „Wiesław”, z zawodu architekt. Wkrótce placówki NOW powstały w Starej Wsi – dowódca pchor. Józef Dydek „Jaga”, Golcowej – dowódca inż. Józef Obłój, Przysietnicy – dowódca por. Mieczysław Markiewicz (w skład tej placówki wchodziłi chłopci, którzy w 1943 r. przeszli do BCh), Haczowie – dowódca por. Ludwik Sadowski, Grabownicy – dowódca Stanisław Tercha i Dydny – dowódca Lesław Nowak.

Placówki NOW w Starej Wsi, Golcowej i Przysietnicy tworzyły obwód, a po scaleniu z AK kompanię „Północ”, której komendantem był mjr Maż, a zastępcą por. M. Markiewicz. Trzy pozostałe placówki (plutony) w Haczowie, Grabownicy i Dydni wchodziły w skład obwodu (kompanii) „Południe” dowodzonej przez por. L. Sadowskiego. Zastępcą komendanta obwodu był por. S. Tercha. W samym Brzozowie strukturami NOW (obwód „Centrum”) kierował Edmund Kościński „Edward”, jego zastępcą był por. Stanisław Zieliński. Struktury NOW w tym powiecie należały do najlepiej zorganizowanych i najliczniejszych w podokręgu krośnieńskim. Podczas scalenia z AK, NOW przekazała AK w powiecie brzeskim dwa plutony⁴⁹.

W powiecie sanockim „Sarbieński” NOW rozpoczęła swoją działalność na początku 1940 r. Wpływy organizacji, której komendantem został por. Tadeusz Buczek „Tuhan”, ograniczyły się miejscowości Jaćmierz, Posada Jaćmierska, Wzdów i Besko. W skład komendy powiatowej oprócz komendanta Tadeusza Buczka „Tuhan” wchodziłi: Tadeusz Władyka – zastępca komendanta, ks. Lisowski, Jan Kostur i Maria Grotkowska „Amazonka”, „Marylka”. Na przełomie 1940/1941 r. utworzono 4 plutony w liczbie około 130 osób. Dowódcami poszczególnych plutonów byli: w Besku – Mieczysław Krężel, w Jaćmierz – Władysław Michalski „Sęp”, w Posadzie Jaćmierskiej – Józef Mazur, we Wzdowie – Władysław Żebracki. Dowódcą całości (na szczeblu obwodu) „Tuhan” mianował w 1940 r. pochodzącego z Jaćmierz Zdzisława Waleriana Koniecznego „Grot”. W lipcu 1943 r. podczas scalenia z AK powiat sanocki przekazał sześć plutonów żołnierzy NOW⁵⁰.

⁴⁸ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w rejonie Beskidu Niskiego...*, s. 90.

⁴⁹ K. Kaczmarek, *Stronnictwo Narodowe i jego organizacje wojskowe w okręgu rzeszowskim w latach 1939–1944*, Kraków 2002, mps pracy doktorskiej AP, s. 192–198.

⁵⁰ A. Brygidyn, *Kryptonim „San”*. SKW „San”, 1992, s. 70; B. Jaśkiewicz, *Zarys problematyki...*, s. 118–120; M. Jasiak, *Działania partyzanckie na terenach górskich Polski południowo-wschodniej 1942–1945*, cz. II, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 1, s. 42–42; A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w rejonie Beskidu Niskiego...*, s. 62–63.

Ogółem podokręg krośnieński liczył około 1500–2000 żołnierzy zorganizowanych w oddziały o strukturze wyłącznie kadrowej. „Czortyński” starał się o obsadę przede wszystkim stanowisk dowódczych, licząc na ich uzupełnienie w chwili mobilizacji⁵¹.

Narodowa Organizacja Wojskowa Kobiet

Narodowa Organizacja Wojskowa Kobiet została powołana do życia jako wojskowa służba pomocnicza do służb: wartowniczej, sanitarnej, łączności, propagandowej. Kobiety od samego początku uczestniczyły w konspiracyjnych strukturach wojskowych SN, przeważnie jako łączniczki, kurierki, kolporterki oraz sanitariuszki. Ukrywały żołnierzy zagrożonych aresztowaniem, były zaangażowane w służbach zaopatrzenia, prowadziły pracę kulturalno-oświatową. W Okręgu Krakowskim NOW dopiero pod koniec 1942 roku powstała komórka NOWK. Jej zadaniem było opracowywanie instrukcji, szkolenie ideologiczne i wojskowe kobiet. NOWK była częścią NOW i podlegała wydziałowi organizacyjnemu odpowiedniego szczebla, jej struktura organizacyjna pokrywała się ze strukturą NOW.

Pierwszą komendantką NOWK w okręgu krakowskim została Zofia Rymarówna. Jednak jej osiągnięcia były stosunkowo niewielkie. Pracę organizacyjną rozwinęła dopiero jej następczyni Krystyna Żychowicz ps. „Grażyna”. Ta młoda i energiczna kobieta, jeżdżąc od miasta do miasta i od wsi do wsi, zorganizowała do pracy NOWK 790 kobiet. Komendantki powiatów, podokręgów i okręgów w sprawach personalnych i szkoleniowych podlegały komendantce Narodowej Organizacji Wojskowej Kobiet. W terenie powstały drużyny kobiece, które przechodziły przeszkolenie sanitarne. Ich zadanie polegało na udzielaniu pierwszej pomocy rannym żołnierzom NOW. Drużyny, podzielone na sekcje, podlegały poszczególnym dowódcom jednostek terenowych NOW⁵².

Autorowi nie udało się jednoznacznie określić stanu liczbowego sieci konspiracyjnej Krakowskiego Okręgu NOW w czasie jego największego rozkwitu, tj. w okresie scalenia z AK. Jedni badacze szacują stan liczbowy na 10 000 żołnierzy, drudzy na 7000–8000, inni na 6000–7000, a jeszcze inni na 4000 żołnierzy. Zdaniem autora NOW scaliło z AK około 4000–5000 żołnierzy.

Narodowa Organizacja Wojskowa w Okręgu Krakowskim w okresie II wojny światowej czynnie uczestniczyła w walce zbrojnej z okupantem niemieckim. Większość żołnierzy nie była zaangażowana politycznie, ich głównym celem nie była walka o władzę, lecz walka z okupantem aż do ostatecznego zwycięstwa. Za dzia-

⁵¹ Niepublikowane wspomnienia płk. Rokickiego, s. 14.

⁵² Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie, sygn. 30, Wytoczne organizacyjne Narodowej Organizacji Wojskowej Kobiet, s. 117–118; AUOP, sygn. 45/0, Historia wydziału kobiecego SN; M. Odyniec, *Ze wspomnień członkini NOWK*, „Słowo Narodowe” nr 12, 1990, s. 10–14; W komendzie Krosno komendantką NOWK była Grotkowska „Amazonka”, w Bochni komendę NOWK stanowiły: Aleksandra Wroniewicz-Placzek „Kropka”, Genowefa Greniuch „Pik”, Maria Szeferowa „Piotr”; płk. Rokicki..., s. 49–52; S. Galka, NOW..., s. 24; B. Jaśkiewicz, *Zarys problematyki...*, s. 119.

łałość konspiracyjną i trudy życia w konspiracji żołnierze NOW nie doczekali się w PRL uznania, awansów czy odznaczeń. Wręcz przeciwnie, zamykani byli w więzieniach UBP lub aresztowani przez NKWD i wywożeni do łagrów na terenie ZSRR. Wielu dla uniknięcia aresztowania opuściło potajemnie kraj i udało się na przymusową emigrację (ppłk Owoc, mjr Stabrawa, por. Rafalski). Wielu aresztowano i skazano w wyreżyserowanych procesach (Gołuński, Gałka, Pajdak) przed Wojskowymi Sądami Rejonowymi. Część zmieniła miejsca zamieszkania i nazwiska. Żołnierze NOW odpowiedzialni za prowadzenie dokumentacji poszczególnych oddziałów i sztabów, by uchronić siebie i kolegów, zniszczyli istniejące materiały archiwalne. Przez cały okres PRL-u żołnierze NOW byli „żołnierzami wyklętymi”, nie wolno było pisać na ich temat, a jeżeli już, to tylko w czarno-białej optyce. Nie mogli też ze względów bezpieczeństwa przyznawać się do przynależności do NOW. Najczęściej podawali, że byli żołnierzami AK.

Autor dostrzega potrzebę dalszych badań nad NOW, powstania syntetycznej pracy obejmującej całość jej działalności w Okręgu Krakowskim w okresie okupacji hitlerowskiej. Niezbędnym jednak do tego warunkiem jest gruntowne przebadanie materiałów dotychczas nieudostępnianych historykom, m.in. przejętych przez Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie z byłego Archiwum Urzędu Ochrony Państwa w Warszawie.

The National Military Organisation in the Region of Cracow (1939-1945)

Abstract

The article presents the origins of the conspiracy military organisation of the National Party – the National Military Organisation (NOW), the interrelations and interdependence between the Party and the “military” (NOW), the establishment of the Cracow district, the first county commands, and the problems with staffing the commanding positions. It presents and describes the structure of the NOW Cracow district command, the staff, the competencies of the departments: operations, organisation, intelligence, youth, propaganda, logistics, document preparation, and their commanders. It also presents the structure of the NOW Cracow district “Kosciuszko”, “Ugory” with the division into sub-districts: Cracow-town „Krajewski”, Cracow-inner city „Limba”, Tarnow „Cis”, „Santa Maria”, Podhale „Smrek”, Krosno „Grab”, „Podkarpacie”, commanders of the sub-districts with their pseudonyms, the structure of the subordinated county commands, circuits, and posts, with the people commanding them, the armed detachments, and their number of soldiers. It describes the National Women’s Military Organisation in the Cracow district, its subordinate structures, its tasks, as the auxiliary military service: sanitary service, communications service, propaganda services, and their personnel. The text makes an attempt at an approximate determination of the number of soldiers in the conspiracy network of the NOW Cracow district, from the most optimistic of 10 thousand soldiers to realistic ca. 5 thousand as assessed by the author.